

Proto-Türklerden Kalan Bir Halk Şiiri: Chi-le Türküsü

A Folk Poem from the Proto-Turks: The Chi-le Song

Ramazan Volkan Çoban * Öz

Kaşgarlı Mahmud'un 1074 yılında tamamladığı "Divânü Lugâti't-Türk", Türk halk edebiyatının en eski anonim örneklerinden bazılarını içermektedir. Ancak Türk topluluklarının daha köklü bir sözlü kültüre sahip olduğu düşünüldüğünde bu eserde yer alan ürünlerin oluşumu için geniş bir alan bulabilmiş gelişmiş bir edebiyatın ürünü oldukları açıktır. Doğal olarak bu eserde yer alanlardan çok daha eski ürünlerin olması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu türden ürünler, zaman zaman çeşitli keşiflerle kendini göstermektedir. Bu bağlamda tarihî Çin kaynakları, daha detaylı bir şekilde incelenmeye muhtaçtır. Tarihî Çin kaynakları incelendiğinde hâlihazırda bilinenlerin ötesinde, Türk kültürüne ait çok fazla ve oldukça eski bazı edebî ürünlerin kaydedildiği görülecektir. Yapılan bu çalışmada, MS 546 yılında gerçekleşen bir olay vesilesiyle Proto-Türk topluluklarından Chi-le boyuna mensup bir askerî yönetici olan Hu-lü Jin (斛律金, Hú-lǔ Jīn) tarafından söylenen "Chi-le Türküsü (敕勒歌, Chì-lè Gē)" adlı halk şiiri, Türkçeye çevrilip incelenmiştir. Bu şiir parçasının hece ölçüsüne dayalı olduğu, sözlü icra geleneğiyle uyumlu özgün bir ezgiyle söylendiği, dörtlük nazım birimiyle kurulmuş yalın fakat yoğun bir kompozisyon sunduğu anlaşılmaktadır. Şiirin lirik-pastoral karakteri; doğa ve gündelik yaşam unsurlarının somut imgelerle betimlenmesiyle ortaya çıkmakta, erken dönem Türk topluluklarının doğayla kurduğu estetik ilişkiyi yansıtmaktadır. Nihayetinde bu çalışmayla bilinen en eski kaynaklardan daha gerilere gidilebildiği, Türk halk edebiyatının bilinenden daha köklü olduğu ortaya konmak istenmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

volkancobanr@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8924-1008

Bursa / TÜRKİYE

* PhD Student, Bursa Uludağ University, Department of Turkish Language and Literature

volkancobanr@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8924-1008

Bursa / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Anonim Türk halk şiiri, Proto-Türkler, Chi-le, Gao-che, Xian-bei, Yue-fu Shi-ji, Hu-lü Jin, Gao Huan.

Abstract

Mahmud al-Kashgari's *Dīwān Lughāt al-Turk*, completed in 1074, is generally regarded as containing some of the earliest recorded anonymous examples of Turkic folk literature. Nevertheless, the long-standing and well-developed oral tradition of Turkic communities suggests that these texts are products of an already mature literary culture, implying the existence of much earlier works. Such early materials have occasionally come to light through archaeological and textual discoveries, particularly within historical Chinese sources, which remain insufficiently examined from a Turkological perspective. These sources record numerous literary products belonging to Turkic culture that predate the earliest known Turkic texts. This study focuses on the Chi-le Song (敕勒歌, Chì-lè Gē), a folk poem recited in 546 CE by Hu-lü Jin (斛律金, Hú-lǔ Jīn), a military leader of the Proto-Turkic Chi-le tribe. Preserved through Chinese literary compilations, the poem is translated into Turkish and analyzed in terms of its formal, thematic, and cultural features. The analysis indicates that the poem is based on syllabic

Başvuru/Submitted: 24/06/2025

Kabul/Accepted: 26/03/2026

Yayın/Published: 25/04/2026

meter, performed with a distinctive melody consistent with oral tradition, and structured in a quatrain form with a plain yet dense compositional style. Its lyric-pastoral character is conveyed through concrete depictions of nature and everyday life, reflecting the aesthetic relationship early Turkic communities maintained with their environment. Ultimately, the study demonstrates that Turkic folk literature possesses deeper historical roots than previously assumed.

Keywords:

Anonymous Turkic folk poetry, Proto-Turks, Chi-le, Gao-che, Xian-bei, Yue-fu Shi-ji, Hu-lü Jin, Gao Huan.

Makale Bilgileri

Atıf: Çoban, R. V. (2026). Proto-Türklerden Kalan Bir Halk Şiiri: Chi-le Türküsü. *Selçuk Türkiyat*, (67): 155-178.
Doi: 10.21563/sutad.1725812

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Çoban, R. V. (2026). Proto-Türklerden Kalan Bir Halk Şiiri: Chi-le Türküsü. *Selçuk Türkiyat*, (67): 155-178.
Doi: 10.21563/sutad.1725812

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Chi-le Türküsü (敕勒歌, Chì-lè Gē); Doğu Wei Hanedanlığı Dönemi'nde (MS 534 – 550) günümüzdeki Shan-xi Bölgesi'nin kuzeyinde yaşamış Proto-Türk Chi-le boyuna ait olan, Proto-Türkçe Chi-le dilinde söylenmiş ancak sonradan Çinceye çevrilerek bu şekilde günümüze ulaşmış, otantik ve pastoral içerikli, ezgili bir anonim halk şiidir. Bu türkünün sadece tek dörtlüğünün kaydedilmesinden kaynaklı kısa yapısının aksine İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı Dönemi'nin genel özelliklerini, anonim Türk halk şii geleneğini, Proto-Türk topluluklarının sosyokültürel yapısını ve erken Türk tarihini bir nebze daha aydınatabilecek türden önemli bulgular içermesi dolayısıyla dikkat çekmektedir. Diğer yandan şiirin edebî değeri, ifade ettiği sosyokültürel değerden daha az değerlidir. Bu çerçevede şiirin edebî değerinin ortaya konulabilmesi için öncelikle şiirin oluştuğu sosyal ve tarihsel koşulların incelenmesi gerekmektedir.

1. Şiirin Yer Aldığı Eser ve Derleyicisi

Batı Zhou Hanedanlığı Dönemi'nde (MÖ 1046 – MÖ 771) tamamlanan “Şiir Klasikleri (詩經)” ve “Chu Şarkıları (楚辭)” adlı eserlerin oluşturulmasına benzer bir şekilde Han Hanedanlığı (MÖ 202 – MS 220) da yönetimi altındaki toplulukların duygu ve düşüncelerini olabildiğince yakından öğrenebilmek amacıyla halk edebiyatı ürünlerini derlemek istemiş ve ülkenin çeşitli bölgelerine derlemeciler göndermiştir (Loewe, 1993, s. 415-416). Bu doğrultuda söz konusu derleme hizmetini yürütmesi için Han Wu-di Dönemi'nde (hük. MÖ 140 – MÖ 88), “Yuè-fü (樂府)” adlı bir devlet kurumu kurulmuştur (Birrell, 2019, s. xviii). “Yuè (樂)” sözcüğü, “neşe, eğlence; müzik” gibi anlamları karşılamaktayken “fü (府)” sözcüğü ise generallerin veya üst rütbeli devlet adamlarının çalışma alanını tanımlayacak bir şekilde “büro, ofis, daire, başkanlık” gibi anlamlara gelebilecek bir sözcüktür (CUHK, 2014). Böylece “Yue-fu” sözcüğü, “Müzik Bürosu” gibi bir anlama sahip olmuştur. Uluslararası literatürde de “Music Bureau” şeklinde bilinmektedir. “Fu” kurumsal ünvanı dolayısıyla “Yue-fu” kurumuna, devlet teşkilatı içerisinde ne kadar çok değer verildiği de ayrıca anlaşılmaktadır.

“Yue-fu” kurumunun temel görevleri; halk şiirlerini ezgileri ile birlikte toplamak, ezgisi olmayan şiirlere de ezgi kazandırmak suretiyle ezgili şiirlere dönüştürmek ve böylece sarayda icra edilecek bu ezgili şiirler sayesinde yurdun dört bir köşesindeki halkın duygu ve düşüncelerini, imparator ve vezirler başta olmak üzere yönetim görevi üstlenen saray mensuplarına aktarmaktır (Han-shu, Böl. 24; Yao, 2015, 4-5). Bu faaliyetler sayesinde saray içinde müzikli bir sanat ve eğlence ortamı da hazırlanmış olunuyordu.

Güney ve Kuzey Hanedanları Dönemi'ne (MS 420 – 589) gelindiğinde bu dönem, Çin tarihi içerisinde büyük bölünmelerin yaşandığı tarihsel bir süreç olmuştur. Kuzey bölgeleri, gerek büyük siyasi birlikler gerekse küçük devletler hâlinde uzun süre Çinli olmayan bozkır topluluklarının yönetiminde kalmıştır. Buradaki çeşitli toplulukların politika, coğrafya ve kültür farklılıkları; kuzey bölgelerinden derlenen Yue-fu halk şiirlerinin çeşitli renklere ve motiflere sahip olmasına yol açmıştır. Yue-fu şiirlerine genel olarak bakıldığında yerleşik toplulukların yaşadığı güney bölgelerindeki Yue-fu

halk şiirlerinin çoğunun Çin halk şiirine yakın olacak şekilde kısa ve çoğunlukla lirik özellikler taşıdığı görülür. Buna karşılık, genellikle bozkır topluluklarının yaşadığı kuzey bölgelerindeki Yue-fu halk şiirleri ise doğaya ve sosyal hayata odaklanır; üslupları içten, anlatımları ise sadedir. Kuzey şiirleri, genel olarak toplumu oluşturan ve toplumun farklı sosyal bileşenlerini yansıtan insanların tipik karakterlerini canlı ve somut bir şekilde yansıtan şiirlerden oluşmuş ve dönemin tarihî ve sosyal birçok olayına ışık tutmuştur.

Söz konusu Yue-fu halk şiirlerinden biri olan, Güney ve Kuzey Hanedanları Dönemi'nde derlenen ve Kuzey şiiri özellikleri taşıyan Chi-le Türküsü de bu türden nitelikler barındırmaktadır. Bu türküyü ilk kimin söylediği ve raporlaştırdığı belli değildir. Ancak genel görüşe göre MS 7. yüzyılın ikinci yarısında tamamlandığı düşünülen ve günümüzde kayıp durumda olan “Yue-fu Guang-ti (Büyük Yue-fu Şiirleri Şerhi, 樂府廣題)” adlı bir derleme kitabında yer aldığı, 1041 ile 1099 yılları arasında yaşamış ve Kuzey Song Hanedanı'na mensup Guo Mao-qian (郭茂倩) adlı bir derlemeci tarafından Yue-fu Guang-ti'den alıntılanarak “Yue-fu Şiirleri Antolojisi (樂府詩集)” adlı esere bir kez daha kaydedildiği görülmektedir. Mevzubahis şiir, 100 ciltten oluşan “Yue-fu Şiirleri Antolojisi” adlı Çin halk şiiri antolojisinin 86. cildinin “Çeşitli Halk Şiirleri (雜歌謠辭)” adlı bölümünde “Chi-le Türküsü” başlığıyla kaydedilmiştir (bk. Ek). Ayrıca eserin bu cildi, “Hua Mu-lan (花木蘭)” gibi tanınmış eserlerin de yer aldığı önemli bir çalışmadır. Guo Mao-qian; eserine dâhil ettiği birçok şiirin yanı sıra bir de bu şiirlerin neden yazıldığını, nasıl oluşturulduğunu ve/veya halk tarafından neden sevilip söylendiğini belirten tarihî ve folklorik bilgiler de içeren birer bilgi notu eklemiş olup bazen de bu bilgiler, büyük oranda korunarak başka kaynaklardan alınıp aktarılmıştır. Dolayısıyla Chi-le Türküsü için de benzer bir bilgi notu düşülmüştür. Şiir ve bilgi notu birlikte değerlendirildiğinde Türk kültürü ve tarihi açısından birtakım önemli bulgulara ulaşılabilir.

2. Şiirin ve Bilgi Notunun Geleneksel Çince Orijinali ve Türkçeye Çevirisi

Orijinali Geleneksel Çince olan metnin Türkçeye -mümkün olduğu kadar herhangi bir anlamsal boşluğa veya anlam kargaşasına mahal bırakmayacak şekilde tarafımızca yapılan ve akıcı olmasına gayret edilen- çevirisi yapılmaya çalışılmıştır. İlgili kısım, bir dördlük şiirden ve şiire dair bir bilgi notundan oluşmaktadır. Chi-le Türküsü'nden önce şöyle bir bilgi notu bulunmaktadır:

《樂府廣題》曰：“北齊神武攻周玉壁，士卒死者十四五。神武悲憤，疾發。周王下令曰：‘高歡鼠子，親犯玉壁，劍弩一發，元兇自斃。’神武聞之，勉坐以安士眾。悉引諸貴，使斛律金唱《敕勒》，神武自和之。”其歌本鮮卑語，易為齊言，故其句長短不齊。(樂府詩集, 86/63)

Yue-fu Guang-ti'de [şöyle] söylenmiştir: “Kuzey Qi (Doğu Wei) [Hanedanlığı'ndan] Shen-wu [Gao Huan], Zhou'nun (Batı Wei) Yu-bi Kalesi'ne [Ekim 546 ile Kasım 546 tarihleri arasında] saldırdı ve [Gao Huan'ın] askerlerinin onda dördü veya beşi [kuşatma sırasında] öldü. Shen-wu, [Gao Huan, çok sayıda askerini kaybetmesi sebebiyle] büyük bir öfkeye kapıldı ve [bu yüzden] hastalandı. [Bu durum

üzerine] Zhou (Batı Wei) [Devleti] Hükümdarı, ‘Shu-zi (farenin soyu)¹ Gao Huan, Yu-bi’ye kişisel hırsları yüzünden saldırmıştır. [Bu] asıl suçlu, bir kılıç veya arbalet atışıyla [yakında] kendi sonunu getirecektir.’ dedi. Shen-wu [Gao Huan], [öldüğü veya ağır yaralandığı hakkında çıkan söylentileri] duyunca askerlerini rahatlatmak ve [onlara] güven vermek için [yaralarına rağmen] kendini zorlayarak [onların arasına] oturdu. Tüm soyluları [etrafına] topladıktan sonra Hu-lü Jin’e, Chi-le Türküsü’nü söyledi. Shen-wu [Gao Huan da] ona bizzat eşlik etti.” Bu şarkı, [orijinal dilinde] söylemesi [daha] güzel olan Xian-bei dilinde yazılmıştır ve [bu nedenle] Qi diline (Çinceye) aktarılırken ifadelerin uzunluğu eşit olmamıştır. (Yue-fu Shi-ji, Böl. 86/63)

Yukarıda bilgi notu verilen Chi-le Türküsü’nün orijinali, transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

Şiirin Geleneksel Çince Yazımı

敕勒川，陰山下。
天似穹廬，籠蓋四野。
天蒼蒼，野茫茫，
風吹草低見牛羊。
(樂府詩集，86/62)

Günümüz Mandarin Refleksiyle Seslendirilişi ve Pinyin Transkripsiyonu

Chì-lè Chuān, Yīn Shān xià.
Tiān sì qióng-lú, lóng-gài sì yě.
Tiān cāng cāng, yě máng máng,
Fēng chuī cǎo dī xiàn niú yáng.
(Yue-fu Shi-ji, 86/62)

Şiirin Türkiye Türkçesine Çevirisi

Chi-le Ovası, Yin Dağları’nın eteklerinde uzanıyor.
Gökyüzü bir otağ gibi, dört bir tarafın üzerini örtüyor.
Gökyüzü engin mavi, vahşi doğa uçsuz bucaksız...
Rüzgâr, otları savurduğunda [aralarından] sığırlar ve koyunlar görünüyor.

3. Şiirin ve Bilgi Notunun Tarihsel Yorumu

Doğu Wei Hanedanlığı ile Batı Wei Hanedanlığı arasında şiire ve şiirin bilgi notuna konu olan tarihî olayların ve savaşın genel detaylarına; Zhou-shu adlı tarihî Çin kaynağının 31. genel bölümü olan “Wei Xiao-kuan Biyografisi” adlı bölümünden, Bei-shi adlı tarihî Çin kaynağının 6. genel bölümü olan “Qi Kayıtları” ile 64. genel bölümü olan “Wei Xiao-kuan ve Wei Zhen Liu-qiu Biyografileri” adlı bölümlerinden, Bei Qi-shu adlı tarihî Çin kaynağının aynı ada sahip 1. ve 2. genel bölümleri olan “Shen Wu-di” adlı bölümlerinden, Zi-zhi Tong-jian adlı tarihî Çin kaynağının 174. bölümünden ulaşılabilmektedir. Tüm bu kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde incelenmekte olan Chi-le Türküsü’nün tarihsel ve performans bağlamlarının özellikleri de aşağıda

¹ 鼠子 (Shǔ-zi): Sözcüğün anlamı tam olarak “farenin soyu” demektir. Çin kültüründe bir kişiye bu takma adın verilmesi veya böyle seslenilmesi, kişinin önemsiz ve değersizliğine yapılan bir vurgu olduğu gibi onun sinsi yapısına da işaret eder. Batı Wei Hanedanlığı’nın hükümdarı tarafından Gao Huan’a böyle bir adın verilmesi, onun artık hiçbir değer taşımadığını ifade etmektedir.

açıklandığı üzere ortaya konulabilmektedir.² Bu kaynaklar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Chi-le Türküsü'nü oluşturan süreç ve ortam şöyledir:

Çin tarihinde Güney ve Kuzey Hanedanlıkları Dönemi olarak adlandırılan dönemde, Çin'in kuzey bölgelerinin önemli askerî ve politik kuvvetlerinden biri olan ve büyük oranda Moğol kökenli Xian-bei topluluğunun bir parçası olan Tabgaçlar tarafından kurulan Kuzey Wei Hanedanlığı, MS 534 yılında Doğu Wei Hanedanlığı ve Batı Wei Hanedanlığı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğu Wei Hanedanlığı ile Batı Wei Hanedanlığı arasında ise MS 537 yılından itibaren bir dizi savaşla beraber bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmaya başlanır. İki hanedanlık da genel Çin askerî politikasının geleneksel bir tutumu olarak önce Kuzey Çin'i, sonrasında ise tüm Çin'i kendi siyasi hâkimiyeti altında birleştirmek ve tıpkı kendilerinden önceki Qin ile Han hanedanlıkları gibi Çin'in siyasi birliğini tekrardan kurmak istemekteydi. Doğu Wei Hanedanlığı'nın büyük veziri ve genel ordu komutanı olan Gao Huan (高歡), stratejik öneme sahip Yu-bi (玉壁)³ şehrinin alınması gerektiği konusunda devlet otoritelerini ikna eder. Bu doğrultuda büyük bir ordu hazırlanır ve bu ordunun başına yine Gao Huan geçer. MS 546 yılının Eylül ayında Yu-bi şehri kuşatıldığında şehir, Batı Wei Hanedanlığı'nın Jin-zhou Bölgesi'nin askerî valisi Wei Xiao-kuan (韋孝寬) tarafından savunulmaktaydı. Doğu Wei ordusu, kuşatılan şehre çeşitli yöntemlerle defalarca saldırı düzenlese de kuşatma bir türlü nihai başarıya ulaşamaz hatta bu yüzden Gao Huan, savaş sırasında hem psikolojik olarak endişe ve öfkeden hem de vücudunun bilinmeyen bir noktasına ok isabet etmesi sonucu aldığı yaradan dolayı hastalanır. Sonuçta elli günden fazla süren kuşatmanın ardından Doğu Wei ordusu geri çekilmek zorunda kalır ancak savaşın maliyeti Doğu Wei Hanedanlığı için ağır olmuştur. Doğu Wei Hanedanlığı'nın yaklaşık 100 bin kişilik ordusuna karşılık Yu-bi'yi savunan Batı Wei ordusunun yaklaşık 7 bin kişilik bir kuvveti bulunmaktaydı. Üstüne üstlük Doğu Wei ordusu, 70 bine yakın asker kaybederken karşı tarafın kaybı belirsiz olsa da bunun oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Soğuktan, hastalıktan ve çatışma yüzünden ölen Doğu Wei askeri o kadar çoktur ki ölen askerlerin birçoğu, Çin geleneklerine aykırı olarak tek bir mezara toplu olarak gömülmek zorunda kalınır ve bu durum zaten çözülmeye yüz tutmuş ordunun moralini düşürür. Bu sırada psikolojik durumu da pek yerinde olmadığı düşünülen Gao Huan'ın aldığı yaradan dolayı hastalığı ilerler, öyle ki sahte ölüm haberi bile yayılmaya başlar. Bilgi notundan anlaşıldığı üzere bizzat Batı Wei Hanedanlığı'nın da bu söylentiyi yaymaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Mevcut durum üzerine eklenen söylentiler yüzünden ordusunun moralini daha çok kaybettiğini gözlemleyen Gao Huan; söylentilerin önüne geçmek, hâlâ güçlü bir şekilde yaşamına devam ettiğini göstermek ve nihayetinde ordusunun çözülmesini engellemek için fiziki olarak zorlansa da askerlerinin kamplarını bizzat ziyaret ederek ordusunu teskin etmeye çalışır. Ardından bu seferde hazır bulunan Doğu Wei Hanedanlığı'nın ileri gelenlerini ve komutanlarını; askerî durumlarını görüşmek için

² Tarihî olayların açıklamasına geçmeden önce, elde edilen bilgilerin hangi tarihî kaynakların hangi bölümlerinden derlendiği ve yararlanıldığı kısa bir kaynak paragrafıyla açıklanmıştır. Böylece tarih metodolojisine uygun ve akıcı bir anlatım sağlanması hedeflenmiştir.

³ Günümüzde Shan-xi Eyaleti'nin Ji-xian ilçesinin yaklaşık 6 km güneybatısına denk düşmektedir.

toplantıya çağırır. Gao Huan'ın bu seferindeki birliklerinin büyük çoğunluğunu, Chi-le boyundan askerlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden toplantıda ordunun moralini düzeltmek için Chi-le boyu arasında meşhur olduğunu bildiği Chi-le Türküsü'nü, yine Chi-le kökenli General Hu-lü Jin'den (斛律金) söylemesini ister. Bu sırada Gao Huan'ın kendisi de türküye eşlik eder. Bu şarkı, Yu-bi Kuşatması'nda Gao Huan'ın ordusunda bulunan Chi-le kökenli askerlere sevdiklerini ve vatanlarını anımsattığı için askerler hüzünlenir. Onları hüznünü hisseden Gao Huan, türkü sırasında pişmanlık ve keder ile gözyaşı döker. Gao Huan ve Hu-lü Jin'in birlikte söylediği bu türküye, kısa sürede generallerden erlere kadar tüm ordu hep bir ağızdan eşlik eder. Türkünün sözlerinin, Chi-le'lerin vatanına yaptığı övgü ve onların huzur dolu memleketlerine karşı özlem uyandırması nedeniyle ordunun moralinin yükseldiğini gören Gao Huan, bu fırsatı değerlendirerek ordunun ana kütlelerinin sorunsuz ve koordineli bir şekilde geri çekilmesini sağlar ve orduyu tamamen dağılmaktan kurtarır. Tarihsel açıdan bakıldığında Chi-le Türküsü'nün askerî beceriyi arttıracak şekilde manevi bir duygu yükü barındırdığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki Doğu Asya savaş dinamiği içerisinde halk müziği, ordu morali üzerinde oldukça etkiliydi. Bu etkinin belki de sonuçları bakımından en önemlisi, MÖ 202 yılında Han Hanedanlığı ve Batı Chu Hanedanlığı arasında yaşanan Gai-xia Savaşı (垓下之戰) sırasında gerçekleşmiştir: Han askerleri, Chu halk şarkılarını söyleyerek Chu ordusunun moralini çökertmiş ve askerlerin memleket hasretini ve umutsuzluğunu tetikleyerek onların kaçmasına veya teslim olmasına yol açmıştır (Shi-ji, Böl. 7). Liu Bang (刘邦), bu psikolojik savaş taktiği ve izleyen olaylar sayesinde kesin bir zafer kazanarak Batı Chu Hanedanlığı'na son darbeyi vurmuş ve Han Hanedanlığı'nı Çin'in tek hâkimi durumuna getirmiştir. Bu zafer, aynı zamanda Han'ın kuzeydeki Xiong-nu (Asya Hunları) tehdidiyle mücadelesinin de başlangıcı olması açısından da önemlidir. Gai-xia'daki bu taktik, müziğin savaş dinamiklerindeki stratejik rolünü gösteren tarihî bir örnek olarak öne çıkmaktadır (bk. Gai-xia Şarkısı, 垓下歌).

4. Chi-le Türküsü'nün Tarihsel Bağlamı

Mevzubahis Chi-le Türküsü'nün yazıldığı dili ve temsil ettiği kültürü, herhangi bir orijinal yazılı kanıtı dayandırmamasak da bunu kuvvetli bir şekilde ortaya koyabilmek için türkünün edebî mirasını ve oluştuğu tarihsel şartları ortaya koymak, konunun bağlamı hakkında fikir verecektir. Bu nedenle Chi-le Türküsü'nün ait olduğu dönemin siyasi ve kültürel yapısını, toplumsal dinamiklerini ve edebî geleneklerini kaynakların elverdiği ölçüde incelemek gerekmektedir.

“Chi-le (敕勒)” adı, tarih içerisinde Ding-ling'lere (丁零) verilmiş birçok addan biridir. Ding-ling'ler ve onların devamı olan topluluklar, Orta Asya bozkırlarının geniş coğrafyasında küçük gruplar hâlinde yaşayan Türk topluluklarıdır (Eberhard, 1975, s. 79; Golden, 2006, s. 140; Kim, 2013, s. 175-176; Taşağıl, 2020b, s. 19, 42, 56; Saussy, 2022, s. 50-51). Toplumsal ve siyasi yapıları nedeniyle Kanglılar, Tölesler, Tegregler, Oğuzlar ve Uygurlara benzetilebilirler hatta bu toplulukların tamamı veya bir kısmı, genel olarak Ding-ling'lerin devamı sayılmaktadır. Tarihî dönemler içerisinde bu dağıntık Türk toplulukları, “Ding-ling” adının yanı sıra Çin kaynaklarınca “Di (狄), Chi-di

(赤狄), Di-li (狄歷), Zhi-le (直勒), Te-le (特勒), Tie-le (鐵勒), Chi-le (敕勒), Gao-che (高車)" gibi fonetik açıdan birbirine benzeyen çeşitli adlarla anılmışlardır (Otkan, 2018, 60; Çoban, 2025, s. 111). Bu topluluğun bilinen erken dönem genel kayıtlarına; Shi-ji'nin "Xiong-nu Monografisi" adlı 110. bölümü ile Han-shu'nun yine "Xiong-nu Monografisi" 94. bölümünden, sonraki dönem genel kayıtlarına ise Wei-shu'nun "Kuzey Qi" başlıklı 103. bölümü ile Bei-shi'nin 98. genel bölümünden ulaşılabilmektedir. Bu kaynaklar bir bütün olarak değerlendirildiğinde tarihsel bağlam şu şekilde ortaya konabilmektedir:

Tarihte ilk kez Baykal Gölü'nün batısına doğru uzanan topraklarda görülmeye başlanan Ding-ling'ler, MÖ 206 – MÖ 201 yılları arasında Mo-du Chan-yü'nün (冒頓單于) kuzeye gerçekleştirdiği askerî seferiyle Hun-yü (渾庾), Qu-she (屈射), Ge-kun (鬲昆), Xin-li (薪犁) gibi topluluklarla beraber Xiong-nu'ların (Asya Hunlarının) hâkimiyeti altına girmiş ve uzun süre bu şekilde yaşamışlardır. Xiong-nu'lar, bir bozkır topluluğu olarak ekonomik yapısını, görece doğanın insafına bırakmış durumdaydı. Kış sert geçerse veya yazın kuraklık baş gösterirse yiyecek temin etmek için çevrelerine akınlar düzenlemek veya ticaret geliştirmek durumundaydılar. Ticaretin de mümkün olmadığı durumlarda geriye yalnızca tek bir seçenek kalmaktaydı. Bu nedenle Hu-yan-di Chan-yü'nün (壺衍鞮單于, hük. MÖ 85 – MÖ 68) döneminde Xiong-nu'lar ekonomik olarak zorluk çektikleri bir anda kendilerine bağlı bulunan topluluklardan ağır vergiler istemiş; verilmemesi durumunda ise sadece Çin topraklarına karşı değil, kendilerine zaten kırılğan bir şekilde bağlı tebaaları olan Ding-ling, Wu-huan, Wu-sun gibi topluluklara karşı da yağma akınları yapmaya başlamıştır. Wu-sun'lar da bu durum karşısında Çinlilerden yardım talep etmiştir. Batı Han Hanedanlığı İmparatoru Han Xuan-di (漢宣帝, hük. MÖ 74 – MÖ 48), bu toplulukların rahatsızlığını fark etmiş ve onları da askerî organizasyonuna dâhil ederek Xiong-nu'lara karşı bir savaş koalisyonu kurmuştur. İmparator, aslında Çinlilerin çok uzun süredir istediği bazı bozkır topluluklarının desteğini de alarak büyük bir fırsat elde etmiştir. Han Hanedanlığı ve Wu-sun ittifakı, MÖ 72 yılında Xiong-nu'lara saldırmak için sonunda harekete geçmiştir. Fırsattan yararlanan Ding-ling'ler de MÖ 71 yılında kuzeyden saldırılara başlamış ve yapılan savaşlarda, koalisyon güçleri büyük bir galibiyet elde etmiştir. Bu andan itibaren Ding-ling'ler, kuzeyden güneye doğru yayılma imkânı elde etmişlerdir.

Bu sırada büyük oranda Çinlilerin üstünlüğünü kabul ederek onların hâkimiyetine girmiş olan Xiong-nu'ların hükümdarı Hu-han-xie Chan-yü (呼韓邪, hük. MÖ 59 – MÖ 31); İmparator Han Yuan-di'den (漢元帝, hük. MÖ 48 – MÖ 33) Yin Dağları ve civarını diplomasi yoluyla geri istemişse de İmparator'un danışmanları ona, bu toprakların avcılık ve hayvancılık için çok uygun olduğunu, Xiong-nu'ların eskiden beri buradaki ormanlardan ok ve yay yaptıklarını hatta buranın eski bir Xiong-nu toprağı olduğunu ve toprak kayıplarından yıllar sonra bile Yin Dağları'nın önünden geçerken gözyaşlarını tutamadıklarını hatırlatınca İmparator, danışmalarının görüşü doğrultusunda karar verdi ve Hu-han-xie'ye bir mektup yazarak onun isteğini kibarca reddetti (Orkun, 1938, s. 54-55; Onat, Orsoy & Ercilasun, 2020, s. 61-65; Baykuzu, 2024, s. 143).

MÖ 71 yılından sonra birçok mücadele daha yaşandı ve savaşlar MS 1. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. MS 85 yılında Xiong-nu'lar iyice zayıflayınca Ding-ling, Wu-sun, Xian-bei başta olmak üzere Xiong-nu'larla mücadele içinde olan topluluklar; Han Hanedanlığı'nın da kıskırtmasıyla tekrardan Xiong-nu'lara saldırdı ve sonunda Orta Asya'daki güçlü Xiong-nu hâkimiyeti kırıldı (Baykuzu, 2024, 117-119). Orta Asya bozkırlarının hâkimiyeti ise yavaş yavaş Proto-Moğol kökenli Xian-bei'lere geçtiğinden bu dönemlerde, Ding-ling'lerin yine kırılğan bir bağlılıkla Xian-bei'lerin üstünlüğünü kabul ettiği anlaşılmaktadır (Taşağıl, 2020a, 58). MS 4. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Xiong-nu'ların terk ettiği alanlara, Proto-Moğol kökenli topluluklarla beraber Ding-ling'ler de yerleşmeye devam etmiştir. Kaynaklara göre üç ana civarda yayıldıkları ve yaşadıkları görülmektedir: Gobi Çölü'nün kuzeyi, Baykal Gölü'nün güneyi, Batı Asya bozkırları. Ancak hâlâ küçük gruplar hâlinde Orta Asya'nın birçok yerinde de yaşamlarını sürdürmekteydiler (Bei-shi, Böl. 98; Wei-shu, Böl. 103).

Kuzey Wei Hanedanlığı (Tabgaçlar) Dönemi'ne (MS 386 – 535) gelindiğinde Ding-ling'ler, Çin kaynaklarında artık "Gao-che" ve "Chi-le" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Kaldı ki Chi-le adı, -tekrar vurgulamak gerekirse- "Di, Chi-di, Ding-ling, Di-li, Zhi-le, Te-le, Tie-le" gibi fonetik açıdan birbirine benzeyen çeşitli adların o dönemki farklı bir seslendiriminden ibarettir (Çoban, 2025, s. 111). "Gao-che (高車)" adı ise tam olarak "yüksek arabalılar" demek olup bu toplumun kullandığı yüksek tekerlekli arabalardan dolayı böyle adlandırıldıkları kaynaklarda yer almaktadır (Wei-shu, Böl. 103). Yine Wei-shu adlı eser de bu duruma bir açıklama getirme ihtiyacı hissetmiş olacak ki eserin 103. cildinin "Gao-che" başlıklı bölümünde "Gao-che, eski Chi-di halkının kalıntılarıdır. Başlangıçta Di-li olarak adlandırılırdı. Kuzeyliler onları Chi-le, Çinliler ise Gao-che veya Ding-ling olarak bilir. Dilleri kabaca Xiong-nu diliyle aynıdır ancak zaman zaman küçük farklılıklar gösterir. Bazıları onların Xiong-nu'ların yeğenleri olduğunu söyler." ifadelerine yer vermiştir. Hatta Kuzey Wei Hanedanlığı Dönemi kaynaklarında "Gao-che-Ding-ling" adıyla anılmaktaydılar (Maenchen-Helfen, 1939, s. 83). Benzer şekilde "Xin Tang-shu" adlı eserin 217. cildinde Uygurların bir "Gao-che" boyu olarak anıldığı, Uygurların eskiden "Chi-le" veya "Tie-le" olarak da bilindiği ve Xiong-nu'ların soyundan geldiği ifade edilmiştir.

Xian-bei'lerin bir kolu Rouran'lar; MS 394 yılında, Kuzey Wei Hanedanlığı karşısında ağır bir yenilgi aldı. Rouran'ları başına geçen She-lun, MS 399 yılında yine büyük bir yenilgi alınca elinde kalan birliklerle Kuzey Wei'den uzaklaşmak amacıyla batıya doğru göç etmeye başladı. Ancak göç yolu üstündeki dağınık ve küçük grupları kendine bağlayıp birleştirerek tekrar güçlendi. MS 402 yılında Rouran'lar, Gao-che'ların hâkimiyet bölgesine girince Gao-che'ların Hu-lü (斛律) boyunun lideri ve Hu-lü Jin'in büyük babası olan Bei Hou-li (倍侯利), diğer boy beylerine Rouran kalıntılarının şu anda az sayıda ve güçsüz olduğunu ancak ilerleyen zamanlarda başa bela olabileceklerini söyledi. Diğer Gao-che boyları, Bei Hou-li'nin sözünü dinleyerek Rouran'lara bir saldırı düzenlediler. Gao-che'lar, kısa süre içinde dağılan ya da dağılıyormuş gibi yapan Rouran'ların mallarını yağmalamaya başlayınca rehavete kapıldılar. She-lun'un önderliğindeki Rouran'lar, Gao-che'ların içinde bulunduğu rehaveti gördü ve birliklerini yeniden topladı. Chi-luo-hou (叱洛侯) adlı bir Gao-

che'nın yardımını alarak yaklaşık 1.000 kişiyle Gao-che'lara tekrar saldırdı. Böylece Gao-che'lar büyük bir yenilgi aldı ve bölgede yaşayan on Gao-che boyundan geriye sadece ikisi kaldı. Onlardan biri de Bei Hou-li'nin Hu-lü ailesiydi ve onların da Rouran'ların düşmanı Kuzey Wei Hanedanlığı'na sığınmaktan başka bir seçeneği kalmamıştı (Taşağıl, 2022, s. 110).

Chi-le'ler Kuzey Wei Hanedanlığı'na sığındıklarında Kurucu İmparator Wei Dao Wu-di (魏道武帝), devletin ileri gelenlerini toplayarak ne yapılması gerektiğini tartıştı. Çin'in kuzeyindeki savaşları yürüten General Liu Jie (刘洁), gelenlerin köle yapılmasını ve ülkenin dört bir yanına dağıtılmasını teklif ettiyse de İmparator, Çin'in klasikleşmiş taktığı olan "barbarı, barbarla kontrol etme" stratejisini izlemeye karar verdi. Kendilerine sığınan Chi-le'leri üç bölgeye yerleştirdi: Long-xi'deki Qin-chuan ve Liang-zhou bölgeleri; He-tao'daki Yin Dağları'ndan Dai Bölgesi'ne kadar uzanan alan; Hebei, Shan-xi ve He-nan arasındaki Shang-luo Bölgesi. Her ne kadar onlara tahıl ve giysi yardımı yapılsa da her göçmen topluluk gibi Chi-le'ler de yeni yaşam alanlarına adapte olmakta zorlanmış ancak zaman içerisinde uyum sağlamışlardır (Zi-zhi Tong-jian, Böl. 121).

Hu-lü ailesi, o dönemde Kuzey Wei Hanedanlığı'nın hâkimiyetindeki Yin Dağları civarına yerleştirilmiştir. Bei Hou-li'ye, İmparator tarafından toprak ve ünvan verilmiştir. Bunun karşılığında ise Hu-lü ailesi, Kuzey Wei Hanedanlığı'na sadakatle hizmet etmiştir. Ancak altında oldukları siyasi otoriteye rağmen kültürlerini korudukları anlaşılmaktadır. Öyle ki İmparator Wen-cheng Dönemi'nde (文成, hük. MS 452-465), Gao-che'ların veya Chi-le'lerin beş boyundan on binlerce kişi bir araya gelerek gökyüzüne kurbanlar sunduğu, at yarışlarının düzenlendiği, hayvanların kesildiği ve şarkıların söylendiği büyük bir şölen düzenlenmiştir. Yine kaynaklara göre bu şölen, tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir coşkuya sahne olmuştur. Böylece Chi-le'lerin oldukça refah içinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Chi-le Türküsü, belki de bu şölenlerde söylenen şarkılar arasında ortaya çıkmış ve/veya meşhur olmuştur. İmparator Xiao-wen (孝文, hük. 471-499) ve İmparator Xuan-wu (宣武, hük. 499-515) dönemlerinde, Yin Dağları civarında yaşayan Chi-le'ler artık herhangi bir yardıma muhtaç olmadan yaşadıkları anlaşılmaktadır. Hem bölgenin otlaklarını verimli bir şekilde kullanarak Çin'in bozkır ürünlerine olan bağlılığını azaltmaları hem de diğer Kuzeyli bozkır topluluklarını Çin'den uzak tutmaları nedeniyle Chi-le'ler İmparatorluğa büyük katkılar sağlamışlardır. Hatta bahsi geçen Chi-le grupları, 6. yüzyılda Göktürklerin eline geçen Yin Dağları civarında isyan ederek 626-630 yılları arasında Tang Hanedanlığı İmparatoru Tai-zong (唐太宗) ile müttefik olmuştur. Nihayetinde İllig Kağan önderliğindeki Göktürkler; 630 yılında, Chi-le'lerin desteğini alan General Li Jing komutasındaki Tang ordusu tarafından Yin Dağları Savaşı'nda mağlup edilmiştir (Tang-shu, Böl. 194; Zi-zhi Tong-jian, Böl. 193). Bu açıdan bakıldığında Türk tarihinde olumlu bir rol oynamamışlardır.

5. Chi-le Türküsü'nün Performans Bağlamı

Toplumdan bireye inilecek ve türkünün performans bağlamına değinilecek olursa türkünün icracısı Hu-lü Jin'den de bahsetmek gerekmektedir. Türkünün icracısı Hu-lü Jin hakkındaki detaylara, büyük oranda Bei Qi-shu'nun 17. ve 54. bölümlerinden

ulaşmaktadır. Kaynaklara göre bir soyağacı çizilecek olunursa Hu-lü Jin; Bei Hou-li oğlu Hu-lü Fan-de-jin (斛律幡地斤) oğlu Hu-lü Da-na-gui'nin (斛律大那瑰) oğludur. Hu-lü Jin, MS 488 yılının belli olmayan bir tarihinde doğmuş ve 2 Ağustos 567 tarihinde ise vefat etmiştir. Kendisi, Hu-lü ailesinin Shuo-zhou (朔州) Bölgesi (Yin Dağları'nın batısı) civarında yaşayan bir kolundandır. Büyük büyükbabası Bei Hou-li, Chi-le boyunun o dönemki önderidir. Daha önce bahsedildiği üzere Bei Hou-li'nin döneminde Chi-le'ler, Rouran'lardan kaçarak Kuzey Wei Hanedanlığı'na sığınmış ve Yin Dağları civarına yerleşmiştir. Hu-lü Jin; Chi-le kökenli olmasına rağmen Gao Huan'ın yönettiği Doğu Wei Hanedanlığı ordusundaki yüksek rütbeli komutanlardan biriydi. Kuzey Wei ve Kuzey Qi hanedanlıklarının ordularında da görev almıştır. At binme ile okçulukta iyiydi ve bunları yaparken Xiong-nu yöntemlerini⁴ kullanmaktaydı. Okuma-yazma bilmemekte ve kendisine gönderilen belgeleri dahi imzalamakta zorlanmaktaydı. Bu yüzden muhtemelen "Altın" olan ama Çince yazarken "A-liu-dun (阿六敦)" şeklinde yazılan asıl adının yazımı zor olduğundan adını, yine Çince "altın" anlamına gelen ve yazması kolay olan "jin (金)" sözcüğüyle değiştirmiştir. Kaldı ki Çin hanedanları; Xiong-nu'lardan beri bozkır topluluklarını, yine onlarda görülen altın kültü sebebiyle altınla özdeşleştirmesi de buna katkı sağlamış olabilir. Ölüm döşeğindeki Gao Huan, oğlu Gao Cheng'e devlet yönetimi hakkında öğütler verip kendi emri altındaki beylere güvenmesi gerektiğini tembihlerken "Ku-di Gan, Xian-bei'nin beyidir; Hu-lü Jin ise Chi-le'nin beyidir. Her ikisi de dürüst ve doğru karakterlere sahip adamlardır, sana asla ihanet etmeyeceklerdir." diyerek Hu-lü Jin'in Chi-le kökenine vurgu yapmıştır (Bei Qi-shu, Böl. 6; Zi-zhi Tong-jian, Böl. 159). Sonuç olarak Hu-lü Jin'in Chi-le kökeni şüpheye pek mahal bırakmamaktadır.

Gerçekten de Chi-le boyunun halk kültürü unsurları, birçok yönden Çin kaynaklarına yansımıştır ancak halk müziğiyle ilgili olanlar özellikle dikkat çekicidir. Öncelikle Wei-shu'nun 103. bölümünde kuzeyli genç kızların söylediği şarkılarda, bizzat Hu-lü Jin'in büyük dedesi Bei Hou-li hakkında "İyi bir koca arıyorsan, Bei Hou-li gibisini aramalısın." şeklinde sözlerin yer aldığı ifade edilmiş ve Chi-le'lerin şarkı oluşturma yeteneğine değinilmiştir. Sonrasında Chi-le'lerin bir başka adı olan Gao-che'lar hakkında "Evinde her şey yolunda giden, sağlığı yerinde olanlar türküler söyleyip müzik eşliğinde oyun oynarlar." yorumu yapılmıştır (Bei-shi, Böl. 98; Taşağıl, 2020b, s. 55). Anlaşıyor ki Gao-che'lar şiir söyleyip dans etmeyi seven veya en azından bu yönleriyle tanınan bir topluluktu. Kayıtlar bu topluluğun müzik anlayışını vurgulamaya devam etmektedir: Gao-che'ların kurttan türeme efsanesine dayandırılan ve kurt ulumasına benzetilen -muhtemelen uzun havalı veya gırtlak müziği şeklinde icra edilen- türküler olduğu da kayıtlara geçmiştir (Bei-shi, Böl. 98; Wei-shu, Böl. 103; Çoban, 2023, s. 169). Chi-le boyu, halk kültürü açısından değerlendirildiğinde güçlü bir sözlü kültüre sahip, müziği ve şiiri günlük yaşamlarında etkin şekilde kullanan bir toplum olarak öne çıkmaktadır. Çin kaynaklarında özellikle müzik, dans ve

⁴ Bu ifadeyle kastedilen, muhtemelen at üzerinde geriye dönerek ok atma tekniğidir.

şarkılarıyla tanınmaları; onların sözlü kültüre ve sanatsal ifade biçimlerine verdiği önemi, sahip oldukları zengin sözlü edebiyat birikimini göstermektedir.

Chi-le Türküsü'nün hem tarihsel hem de performans bağlamı ile çeşitli metinlerin karşılaştırmasından elde edilebilecek çıkarımlar, söz konusu durumu daha açık bir hâle getirmiştir. Öncelikle bilgi notunda, Gao Huan'ın, Hu-lü Jin'den Chi-le Türküsü'nü söylemesini istediği ifade edilmiştir. Bu ifade; Gao Huan'ın zaten türküyü bildiğini, Chi-le boyunun önderinden bu türküyü söylemesini isteyerek türkünün etki gücünü arttırmak istediğini göstermektedir. Söylenen türküyü, Gao Huan'ın ve askerlerin eşlik etmesi ise şarkının anlık olarak veya doğaçlama bir şekilde icra edilmediği, zaten var olan ve geniş bir çevrede bilinen bir türkünün söylendiğine işaret etmektedir. Kaldı ki türkünün yaygın bilinirliği, türkünün halka mal olmuş anonim bir eser olduğunu da ayrıca göstermektedir.

Benzer bir şekilde 13. yüzyılda yaşamış bir şair olan Yuan Hao-wen (元好問) de "Coşkulu şarkılar nesilden nesle aktarılır ve çadırda söylenen bu şarkı, doğanın insanlığa bir hediyesidir. Orta Çin'in bin yıllık kahramanlık ruhu, Yin Dağları'ndaki Chi-le Ovası'na kadar ulaşmıştır." ifadeleriyle Chi-le Türküsü'nü öven bir şiir yazmış ve bu ifadeleriyle şiirin halk içerisinde kendiliğinden oluştuğunu vurgulamıştır (Lun-shi San-shi Shou, Böl. 7).

Türkü, her ne kadar etkisi yüksek bir anonim halk edebiyatı ürünü olsa da türküyü icra eden Hu-lü Jin'in performansının söz konusu etkiye katkısı yadsınamaz. Bu doğrultuda 16. yüzyılda yaşamış bir şair olan Hu Ying-lin (胡應麟), "[Hu-lü] Jin, bir askeri ve okuma-yazma bilmiyordu. Ancak bu türkünün güzelliği; bazılarının kadim bir yetenek olduğunu söylediği, tam da okuma-yazma bilmeyen birinin içinden geldiği gibi söylemesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bu kadar saf ve doğaldır. Eğer o dönemde bir şair böyle bir şey yazmaya çalışsaydı, ortaya oldukça yapay bir eser çıkardı." demiştir (Shi-sou, Böl. 2). Chi-le Türküsü'nün icra şekli ve müziği günümüze kadar ulaşmamış olsa da Hu Ying-lin'in "kadim bir yetenek" olarak nitelendirdiği Hu-lü Jin'in ozanlık yeteneğinin, türkünün bu denli yayılmasına ve sevilmesine katkı sağladığı açıktır.

6. Chi-le Türküsü'nün Dili

Hu-lü Jin, kaynaklar tarafından açıkça Chi-le boyunun bir mensubu olarak tanımlanmış ve türküyü de Chi-le dilinde söylemiştir. Kaynaklarda Chi-le dili ile ilgili bazı kayıtlar da bulunmaktadır.

Öncelikle Hu San-xing (胡三省, 1230-1302), Yue-fu Shi-ji'nin iddia ettiğinin aksine Chi-le Türküsü'nün Xian-bei dilinde olduğu iddiasını "sonraki nesiller tarafından uydurulmuş bir şey" olduğunu ifade etmiştir (Zi-zhi Tong-jian, Böl. 159). Bu iddia, geçerli olabilir çünkü şiirin bilgi notunda yer alan devlet-millet adlarında da bazı karışıklıklar göze çarpmaktadır. Öncelikle Doğu Wei Hanedanlığı, ardılı Kuzey Qi Devleti'yle; Batı Wei Hanedanlığı ise ardılı Zhou Devleti'yle karıştırılmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki bilgi notunun yazarı, öncül devletler hakkında sağlam bir bilgi sahibi değil veya dönemin siyasi atmosferini kavrayamamış görünmektedir. Dolayısıyla bazı eski ve modern şiir eleştirmenleri, bahsi geçen hatalardan dolayı bilgi notundaki her bir parçaya şüpheyle bakmaya başlamıştır. Benzer bir şekilde şiirin

Xian-bei dilinde olamayacağı yönünde bazı eleştiriler getirip bilgi notunun yanlış olduğunu ifade etmişse de metnin yazıldığı dönemin “millet” kavramı anlayışına vurgu yapılırsa aslında metinde yer alan bilginin yanlış olmadığı ortaya konulabilir. Çin kaynakları; kendi siyasi yapılarında uyguladıkları gibi bir millet, hangi devletin yönetimi altındaysa o milleti de hâkim devletin adıyla anma eğilimi içinde olmuştur. Bozkır topluluklarında da bu durum farklı değildir. Örneğin batıya sefer düzenleyen Mo-du Chan-yü, MÖ 176 yılında Han Hanedanlığı Hükümdarı Han Wen-di’ye (漢文帝) yazdığı bir mektupta “Lou-lan, Wu-sun, Hu-jie ve çevrelerindeki yirmi altı devleti; yönetimim altına alıp hepsini Xiong-nu yaptım.” demiştir (Shi-ji, Böl. 110; Otkan, 2018, s. 71). Benzer şekilde önceden bir Xiong-nu olarak nitelendirilen Yu-wen’ler, Xian-bei halkının yönetimi altına girince artık Xian-bei olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Otkan, 2018, s. 50). Bu çerçevede Kuzey Xiong-nu’ların yıkılmasıyla çok sayıda Xiong-nu boyu, Xian-bei’lere teslim olmuş ve bu Xiong-nu boyları da artık Xian-bei adını almıştır (Erkoç, 2021, s. 311). Bunun bir yansımasına, Bilge Kağan Yazıtı’nda da rastlanmaktadır: “Türk beyleri, Türk adını attı. Çinli beylermişçesine Çin adını tutarak Çin kağanına bağlandı.” denilerek Türklerin Çinlilerin hâkimiyetine girerek artık Çin adıyla anıldıkları ifade edilmiştir (Ergin, 1975, s. 34-35). Dolayısıyla kaynaktaki yer alan “Xian-bei dili” ifadesi, gerçekten de Xian-bei dilini karşılamayıp yalnızca egemen bir siyasi yapıyı ifade etmektedir.

Araştırmacıların büyük bir kısmı Xiong-nu, Ding-ling, Gao-che, Uygurlar silsilesinden hareketle Chi-le boyunun Türk kökenli olduğunu ve Türkçe konuştuğunu düşünmektedir. Lü’ye göre Türkler ve Uygurlar gibi halkların hepsi, aslında Chi-le’nin kollarıdır (1934, s. 105). Jiang’a göre Chi-le dili veya daha sonraki Türk dilleri, Ding-ling dilinin ardıdır ve her iki dil de Altay dil ailesinin tarihî dillerindendir (1990, s. 478). Wang Shengen’e göre Chi-le dili, Uygurcanın atasıdır (1996, s. 70). Kirilen, türkü üzerinden Kuzey Qi Hanedanlığı’nın Türkçe bildiği yönünde bir çıkarımda bulunmuştur (2015, s. 50). Dolayısıyla Sinoloji ve Türkoloji alanında çalışan uzmanlar arasında genel bir görüş birliği olduğu söylenebilir.

Aer gibi karşıt görüşlü araştırmacılara göre ise Hu-lü Jin; şarkıyı Chi-le dilinde değil, gerçekten de Xian-bei dilinde söylemiştir çünkü Xian-bei dilini konuşanların içinde yaşanan yaklaşık 150 yıllık bir süreç söz konusudur ve Tang-shu’da Uygurların 15 boyu ve ailesi sayılırken Hu-lü ailesine yer verilmediğinden Hu-lü ailesinin çoktan Xian-bei içinde asimile olduğunu savunmaktadır (2004, 62-63). Ancak Aer’in bazı hususları gözden kaçırdığı görülmektedir: Örneğin “Xin Tang-shu” adlı eserin 217. cildine göre “Chi-le” adının, “Ti-le” şeklinde yanlış yazıldığı söylendikten sonra bunların Yuan-he ve Xue-yan-tuo gibi 15 boya ayrıldığı, Yuan-he’nin aynı zamanda Wu-hu veya Wu-he olarak da bilindiği, bunların Sui Hanedanlığı Dönemi’nde Wei-he olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir. MS 606 yılında, Wei-he ile ilgili olarak dokuz Tie-le boyunun birleşerek Hui-he (Uygur) adını aldığı da yine çeşitli kaynaklara yansımıştır. Dolayısıyla Chi-le’ler, asimile olmayıp tıpkı geçmişte olduğu gibi sonraki dönemlerde de siyasi yapılarından dolayı farklı adlarla anılmışlardır ve bu topluluğun aslında Uygurların ataları olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Chi-le Türküsü'nün; Chi-le boyunun Yin Dağları Bölgesi'ne yerleştirildikleri MS 399 (?) yılı ile Yu-bi Şehri'nin kuşatıldığı MS 546 yılı arasında ortaya çıktığı, Eski Türkçe hatta Eski Uygurcanın bir kolu olan Chi-le dilinde söylendiği, anonim Türk halk edebiyatı ürünü olarak ortaya çıktığı, Hu-lü Jin tarafından yalnızca icra edildiği çıkarımlarına varılabilmektedir.

7. Şiirin Edebî Yorumu

Yue-fu şiirleri, geleneksel halk şiirlerinin derlenmesi yoluyla oluşan bir antoloji niteliğindedir. Kendinden önceki Şiir Klasikleri ve Chu Ezgileri adlı eserler gibi önemli bir gelenek oluşturmuştur. Kuzey Yue-fu şiirleri ise Kuzeyli toplulukların kültüründen, edebî geleneklerinden ve dillerinden izler taşır. Chi-le Türküsü de böyledir. Şiirin güçlü imgeleri ve ritmik yapısı; onu yalnızca bir doğa tasviri değil, aynı zamanda bir kültürel miras ve tarihsel belge hâline getirmektedir.

7.1. Şiirin biçim özelliği: Tek dörtlükten oluşan şiirin biçim özellikleri incelendiğinde, bilgi notunda "Bu şarkı, [orijinal dilinde] söylemesi [daha] güzel olan Xian-bei dilinde yazılmıştır." şeklinde belirtildiği üzere Chi-le dilinden Çinceye sonradan çevrilmiştir. Bu çeviri durumundan dolayı şiir, diğer Yue-fu şiirlerinin genel biçim kurallarının dışında kalmıştır. Şiirin Çinceye çevrilmesinden dolayı "6 (3+3), 8 (4+4), 6 (3+3), 7" hecelik/karakterlik yapısıyla herhangi bir ölçüsü bulunmamaktadır.

Şiirin yine bilgi notunda yer alan "Qi diline (Çinceye) aktarılırken ifadelerin uzunluğu eşit olmamıştır." ifadesine özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Burada, şiirin orijinalinde dizelerinin eşit uzunlukta olduğu vurgulanmıştır. Yue-fu şiirlerinde böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Dolayısıyla şiirin aslında, hece ölçüsüyle oluşturulduğu düşünülebilir. Bu durumda, dolaylı yoldan da olsa Guo Mao-qian'ın "Yue-fu Shi-ji" adlı eserin hatta onun referans aldığı "Yue-fu Guang-ti" adlı eserin, hece ölçüsünden bahseden ilk eser olduğu söylenebilir. Diğer yandan bu eserle birlikte hece ölçüsüne dair yazılı kayıtların, 7. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzandığı da düşünülebilir.

Şiir, çevrilmeden önceki hâline dair bazı ipuçları sunsa da sonuç olarak asıl biçimi elde bulunmayan çeviri bir eserdir. Dolayısıyla şiirin biçim özelliklerine dair söylenebilecekler, asla bir tahminden veya görüşten öteye gitmeyecektir. Biçim özelliklerine dair ulaşılabilecek yegâne hususlar şunlardır: Chi-le dilinde yazılmıştır, hece ölçüsü kullanılmıştır, belli bir ezgiye sahiptir.

7.2. Şiirin içerik özelliği: Şiir, sadece tek dörtlük ve 27 karakterden/heceden oluşmasına rağmen dikkat çekici bir sanatsal içeriğe ve yoğunluğa sahiptir. Ming Dönemi sanatçısı Wang Shi-zhen (王世贞, 1526-1590) tarafından "Yue-fu şiirlerinin tacı" olarak nitelendirilen Chi-le Türküsü, Orta Asya bozkırlarında yaşayan toplulukların epik ve pastoral içerikli şiirlerine benzer bir üsluba sahiptir (Wang Shuen, 1997, s. 63). Dolayısıyla günümüzde dahi bozkır coğrafyasında yaygın olarak görülen bazı motiflere, bu şiirde de rastlanmaktadır.

Chi-le Türküsü, öncelikle içerik bakımından Çinlilerin Kuzey algısının tersine bir betimleme yapmaktadır. Örneğin MÖ 11. ile MÖ 6. yüzyıl arasında oluşturulmuş şiirlerin derlendiği Şiir Klasikleri adlı eserde yer alan "Xiao-ya (小雅)" ve "Cai-wei

(采薇)" gibi şiirlerde Kuzey; kar ve yağmurla kaplı bir yer olduğundan, bir şekilde buraya seyahat edenlerin açlık ve susuzlukla mücadele etmesi gerektiğinden bahsedilir. Benzer bir şekilde Han Hanedanlığı Dönemi'nde, Chen Lin (陈琳) tarafından yazılan "Yin-ma Chang-cheng Ku Xing (饮马长城窟行)" ve Cao Cao (曹操) tarafından yazılan "Ku-han Xing (苦寒行)" gibi şiirlerdeyse Kuzey, yine soğuk ve acımasız bir şekilde yansıtılmıştır. Kısaca Çinliler için kuzey, zor şartlar ve ölüm anlamına gelmektedir ancak bunda kuzeyin Çinliler tarafından pek bilinmeyen bir bölge olması, Çinlilerin bozkır yaşantısını bilmemesi, kuzeyden gelen insanların Çin topraklarını birçok kez istila etmesi gibi sebepler de etkilidir. Diğer yandan Chi-le Türküsü ise Çin şiirindeki bu genel hissiyattan uzak bir noktada olup Kuzey ve onun doğası; dinginlik, enginlik, esenlik, huzur ve bereket gibi kavramları yansıtan bir konumdadır. Yin Dağları'ndaki otlaklara yerleştirilen Chi-le'ler, zaman içerisinde kendilerine barış, bolluk ve huzurun hâkim olduğu bir yaşam alanı oluşturmayı başaramıştır. Şiirin geneli de Chi-le'lerin yaşadığı Yin Dağları'nın çevresindeki kuzey bozkırlarının ve otlakların zenginliği ve ihtişamı hakkında olup okuyucuya ve dinleyiciye dönemin ruhunu da yansıtan güzel bir pastoral manzara sunmaktadır.

"Chi-le Ovası, Yin Dağları'nın eteklerinde uzanıyor."

İlk mısradaki, Chi-le Ovası'nın arka planında yükselen Yin Dağları'nın eteğinde yer alan otlakların manzarasının güzelliğinden bahsedilmektedir. Chi-le Ovası, bugünkü Shan-xi ve İç Moğolistan bölgeleri arasındaki bozkırlardır ancak Kuzey Wei Hanedanlığı Dönemi'nde He-tao Ovası'ndan (河套川) Tu-mo Ovası'na (土默川) kadar olan geniş bir bölgeyi ifade etmekteydi. Tarihsel bağlam incelemesinde değinildiği üzere burası, Chi-le halkının yerleştirildiği alanlardan biriydi. Yin Dağları'nın eteklerinde uzanan Chi-le Ovası, geniş otlaklarıyla Chi-le boyunun konar-göçer bozkır yaşamına uygun bir yer olmuştur. Ovanın enginliği ile Yin Dağları'nın yüceliği, bu mısradaki birleştirilerek sunulan manzaraya kontrast ve canlılık kazandırmıştır.

Chi-le boylarının Yin Dağları'nı, güvenli bir yurt ve hasretin timsali olarak kutsayıp ezgilerine taşıması, Türk halk edebiyatında köklü bir reflekstir. Mekânı vatanla özdeşleştiren anlayış; tarihin derinliklerinden günümüze kadar taşınmıştır. Bu anlayış; Xiong-nu'larda (Hun) Yan-zhi Dağı (焉支山), Göktürklerde Ötüken, Kazaklarda Samaltau (Самалтау) ve Başkurlarda Kushtau (Кусттау) gibi tarihî ve modern meşhur örneklerde olduğu gibi devamlı bir şekilde dağ metaforu üzerinden varlığını sürdürmüştür. Anadolu sahasında da benzer şekilde "dağlar bizindir" denilerek birçok dağ, memleket sembolizmine konu olmuştur.

"Gökyüzü bir otağ gibi, dört bir tarafın üzerini örtüyor."

İkinci mısradaki kullanılan "qiong-lu (穹廬)" sözcüğü, göçebe toplulukların keçeden yaptığı kubbeli çadırları ifade etmektedir. Xiong-nu dilinden Çinceye geçen bu sözcük, Türkçede "otağ" veya "yurt" olarak bilinmektedir. Otağ, şiirde bir metafor olarak kullanılmıştır ve gökyüzünün tıpkı bir otağ gibi olduğunu, insanların evi olan dünyanın her tarafını kaplayarak onu sıcak ve korunaklı bir yuvaya dönüştürdüğü ifade edilmektedir. Chi-le halkı için de yerleşilen bu yeni yaşam alanı, adeta bir yuva hâline gelmiştir. Burada geçmişte yaşanan zorluklar ve savaşlar yoktur. Hafif esen

rüzgâr, otların savrulma sesi, besili sığırlar ve koyunlar, yaşlanan insanlar vardır. Bu sıcak ve korunaklı yeni yuvanın üzerini ise gökyüzü örtmektedir.

Bu benzetme, basit bir metafordan öte olup bazı kültürel köklere sahiptir. Otağ, Türk kozmolojisinde dünya ve evren modelinin temsili bir biçimdir (Esin, 2001, s. 39; Bayat, 2007, s. 41). Türkler gibi Doğu Asyalı birçok topluluk, evreni sekiz yüzlü bir otağ gibi silindirik benzeri yapı ve üzeri kubbeli bir şekilde tasavvur etmiştir. Bu durum, geleneksel Türk mimarisine yansıdığı gibi edebî eserlere de konu olmuştur. Örneğin Eski Uygurca bir şiirde gökyüzü, sekiz yüzü olan ve ortasından hayat ağacı geçen bir otağa benzetilmiştir:

yiti erdinilig bir sıruq	yedi cevherli bir direğin
yirig kötürü turu-ın	yeri üzerinde tuttuğunu
yintem sekiz kırları	bütün sekiz yüzünün de
yitiñsiz körkle bolmışın	erişilmeyecek derecede güzel olduğunu

(Arat, 1991, s. 196-197)

Oğuz Kağan Destanı'nda da benzer bir anlatıma rastlanmaktadır:

taki taluy taki müren	Daha denizler, daha nehirler [fethedelim]
kün tug bolgıl kök kurıkan	Güneş tuğumuz olsun, gök korıganımız

(Şirin User, 2007, s. 846)

Hem Uygurca şiirde hem de Oğuz Kağan Destanı'nda bahsi geçen evren düzeni içerisinde gökyüzü, Chi-le Türküsü'nde olduğu gibi metaforik bir anlamda tüm dünyayı kapsayan otağa benzetilmiştir.

“Gökyüzü engin mavi, vahşi doğa uçsuz bucaksız...”

Üçüncü dizenin ilk yarısı gökyüzünün sınırsızlığını ve derinliğini vurgulamaktadır. “Engin” sözcüğü, gökyüzünün büyüklüğünü ve genişliğini ifade etmekle beraber gökyüzü, göçebe kültürlerde Tanrı'nın ve kaderin simgesi olarak görüldüğünden burada mistik bir anlam da kendini göstermektedir. Mısranın ikinci yarısı ise genişlik ve sonsuzluk hissini pekiştirerek, doğanın sınırlarının belirsiz olduğunu göstererek yalnızca bir manzara tasviri değil, aynı zamanda doğanın insan üzerindeki yüceliğini hissettiren güçlü bir anlatım sunmaktadır. Nihayetinde Chi-le Türküsü; Song Dönemi edebiyatçısı Wang Zhuo'nun (王灼) dediği gibi “doğanın büyüsunü mükemmel bir şekilde yansıtan bir eser” olarak karşımıza çıkmaktadır (Wang Shuen, 1997, s. 63).

“Rüzgâr, otları savurduğunda [aralarından] sığırlar ve koyunlar görünüyor.”

Dördüncü dize ise bol su ve ot ile semiren sığır ve koyunların bulunduğu otların panoramik görüntüsünü tasvir etmektedir. Betimlemelerde hem durgunluk hem hareket, birlikte işlenmiştir. Şair, gökyüzü ile geniş otların birleştiği uzakları izlerken bir anda başını aşağı indirip yakınındaki gerçek hayata geri dönmüştür. Bu geri dönüş, Chi-le halkının bir bütün olarak refah ve huzur içinde yaşadığını anlatan toplumsal bir anlatımdan bireysel anlatıma geçişi yansıtmaktadır. Bu da bireysel huzur için toplumsal huzurun sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedendir ki bu türkü sayesinde memleketini özleyen askerler, yeniden ortak bir amaç için bir araya

gelebilmıştır: sevdikleri insanların yanına, memleketlerinin huzuruna geri dönebilmek... Ayrıca gökyüzüne hayranlıkla bakan kişinin başını aşağı indirip huzurlu otlaklara bakışı, huzurun gökyüzünden kaynaklandığını da ifade etmektedir.

Diğer yandan rüzgâr, birçok mitolojide olduğu gibi Türk mitolojisinde de tanrısal ve kutsal bir unsurdur. Türk mitolojisinde rüzgâr, doğanın güçlü ve gizemli bir unsuru olarak kabul edilir. Genellikle tanrıların, ruhların, doğaüstü varlıkların ya da kahramanların bir gücü olarak görülür. Rüzgârın yönü, hızı ve etkileri; Türk kültüründe önemli anlamlar taşır ve farklı inançlarla ilişkilendirilir. Sakin rüzgârların, gök ile yer arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıktığı düşünülmüştür. Türklerin, rüzgâra yüklediği anlam, Çin kaynaklarına şöyle yansımıştır: “Türkler, o zamanlarda teslim olmak için sınır kapısına gelmişlerdi, çünkü birlikleri ile kavgalıydılar. Onların [bizimkilerden] farklı bir kişiliği var ve [barbar atları gibi] kuzey rüzgârını özlüyorlar.” (Xin Tang-shu, Böl. 43; Tang-shu, Böl. 111; Liu, 2019, s. 43). Ayrıca Türk halk edebiyatında rüzgâr ile hayvanlar arasında kurulan anlam ilişkisi dikkat çekicidir. Rüzgâr, yalnızca doğal bir hareket değil; hayvanların kaderi, gücü ve bereketiyle doğrudan bağlantılı bir unsur olarak kurgulanır. Bu bağlamda rüzgârın esişi, hayvanların refahı ve otlakların verimliliğiyle birlikte düşünülür. Nitekim Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde de rüzgâr ve hayvan unsurları aynı anlatı düzlemi içinde yer alır:

salkum şalkum tan yelleri esdüğünde	salkım salkım tan yelleri estiğünde
şakallu bozac turğay sayraduğda	sakallı bozac çayır kuşu öttüğünde
bedevî atlar issini görüp ’okradığda	bedevi atlar sahibini gördüğünde

(Özçelik, 2016, s. 29)

Dolayısıyla rüzgâr, Kaşgarlı Mahmud’un da “Tengri esir esnetti (Tanrı yel estirdi).” ifadesinde de belirtildiği gibi Türk toplulukları için tanrısal gözetimin ve yardımın göstergesi olduğu kadar doğanın canlılığına ve bereketine yapılan bir vurgudur (Atalay, 1992, s. 266). Şiirde, otlakların ve hayvanların üzerinden esen sakin rüzgâr, topluluğun tanrısal bir gözetim altında bereket içinde yaşadıklarını ifade ediyor olabilir. Bu sebeptendir ki şiir bir yandan Klasik Dönem şiir eleştirmeni Shen De-qian tarafından “doğanın sesi” olarak nitelendirirken diğer yandan modern şiirin savunucusu Hu Shi tarafından ise “ilahi bir dokunuş” olarak övülmüştür. Bir diğer husus olarak bozkır toplumları için otların bol olması, yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir unsurdur çünkü otların bolluğu, onların en önemli ürünleri olan besi hayvanlarının da bolluğu anlamına gelmektedir. Şiirde sığırların boyundan daha yükseğe uzamış otlar, kaygısız bir hayatın da göstergesi niteliğindedir.

Sonuç

Chi-le Türküsü, yalnızca doğa betimlemesi sunan basit bir halk şiiri olmayıp aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel, tarihsel ve edebî izlerini taşıyan önemli bir metindir. Şiirin yapısal özellikleri, Yue-fu şiir geleneği ile Türk halk edebiyatı arasındaki ortak noktaları gözler önüne sermektedir. Yin Dağları ve Chi-le Ovası’nın sonsuzluğa uzanışını anlatan bu dizeler, yalnızca coğrafi bir tasvir olmanın ötesinde, konar-göçer toplulukların kimliklerini, özgürlük anlayışlarını ve doğayla olan derin

bağlarını da yansıtmaktadır. Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında Chi-le Türküsü, yalnızca yazıldığı dönemle sınırlı kalmayıp farklı kültürler arasında köprü kuran ve ortak bir mirası simgeleyen bir edebî eser olarak da günümüze ulaşmaktadır.

Klasik Çin şiir antolojilerinin neredeyse tamamı, Chi-le Türküsü'ne yer vermiştir. Yüzyıllar içerisinde de bu beğeni azalmış değildir. Çin ulusal envanter kayıt sisteminde "J652.2" koduyla sınıflandırılan Chi-le Türküsü, 20. yüzyıl içerisinde bazı Çinli araştırmacılar tarafından Çinlileşme ve tek merkezleşmenin getirdiği refah ile Çin'deki azınlıkların kültürel dönüşümünü anlatmak için bir komünist propaganda aracı olarak kullanılsa da ifade ettiği anlam bunun çok ötesindedir. Öyle ki 21. yüzyıla gelindiğinde ise sadece verdiği dinginlik hissi sayesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan insanlar tarafından sevilen, yeniden yorumlanan, çocuk şarkısına dönüştürülen, ders kitaplarında yer alan bir esere evrilmiştir. 2019 yılında, Çin sanat dünyasında ortaya çıkan antik yazmalarda yer alan klasik şiirleri, modern tekniklerle yeniden yorumlayan bu akım doğrultusunda şiirin orijinal tek dörtlüğüne Xue Bao-qin (薛宝琴) tarafından şiirin genel havasına uygun eklemeler yapılmış, oluşturulan bu güfte Liu Zhou (刘洲) tarafından bestelenmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ulusal kanalı CCTV'nin 30.03.2019 tarihli yayınında Tan Wei-wei (谭维维) tarafından yeniden yorumlanmıştır. Bu yeniden yorumlamanın müzikal değeri ise Chen tarafından akademik anlamda incelenmiştir (2023, s. 12-14).

Chi-le Şarkısı hem geçmişte hem de günümüzde Çin'de büyük bir popüleriteye sahip olmuş, geniş bir kesim tarafından beğenilmiş ancak bu şiiri oluşturan kültür tarafından zaman içerisinde unutulmuştur. Bu çalışmayla Chi-le Türküsü, onu oluşturan kültüre tekrar hatırlatılmaya çalışılmıştır. Cao, bu türkünün artık asıl anlamını kaybettiğini söylese de -kendisi unutulmuş olsa dahi- türkünün ait olduğu kültür içindeki anlamını korumaktadır (2017, s. 150). Çünkü kültürel mirasın aktarılmasındaki en büyük zorluk her ne kadar dilin sürekli değişen dinamik yapısı olsa da dil önüne geçilemez bir şekilde değişen bir öz iken, kültürün çekirdeği değişmeyen özü saklar ve gelecek kuşaklara taşır (İlhan, 2017, s. 388). Dolayısıyla Chi-le Türküsü'nü oluşturan kültür çevresi, özünü koruyarak değişen zamana ve dile rağmen içerdiği birçok öge ile varlığını hâlâ devam ettirmektedir.

Extended Abstract

Although *Dīwān Lughāt al-Turk*, completed by Mahmud al-Kashgari in 1074, appears to contain the earliest known written examples of Turkic folk literature, it is evident that these works reflect an already well-established literary tradition. Therefore, the existence of earlier oral literary products predating this compilation is highly likely. In this context, a close examination of historical Chinese sources reveals even older literary traces belonging to Proto-Turkic communities. One such significant example is the Chi-le Song (敕勒歌, *Chì-lè Gē*), which is the subject of this study. Sung by Hu-lü Jin (斛律金, *Hú-lǜ Jīn*), a member of the Proto-Turkic Chi-le tribe, during the siege of the Yu-bi Fortress by the Eastern Wei against the Western Wei in 546 CE, this poem has survived to the present day through the Chinese literary anthology *Yue-fu Shi-ji* (樂府詩集). In terms of both content and context, this piece is more than just a

folk poem—it is a unique source that reflects the socio-cultural, historical, and literary structure of its time.

The historical context in which the poem emerged is equally noteworthy. During the siege of Yu-bi in 546 CE, the Eastern Wei army, led by General Gao Huan, suffered significant losses. To restore the morale of his demoralized troops, Gao Huan asked Hu-lü Jin, a general of Chi-le descent, to sing a well-known folk song of the Chi-le people. Gao Huan himself joined in the singing. The poem, with its pastoral portrayal of the beauty of the homeland, evoked feelings of nostalgia among the soldiers, and this collective emotional performance helped the army regain morale and execute an organized retreat. This demonstrates that the poem served not only an artistic purpose but also a social function. As an anonymous piece already known among the people, the song appealed to the army's cultural memory.

Although the poem is stated in the Chinese sources to be in the Xian-bei language—likely due to political circumstances—its original language is that of the Chi-le tribe, a Proto-Turkic group. The Chi-le language is described as closely related to Old Turkic and is considered a branch of Proto-Turkic. The Chi-le, referred to in Chinese sources under various names such as Ding-ling, Di, Zhi-le, Tie-le, and Gao-che, were among the early Turkic peoples who, despite being absorbed into the Chinese state system over time, largely preserved their cultural identity. Especially in the fields of music, poetry, and dance, these communities demonstrated significant creativity and contributed to the early oral traditions of Turkic literature. Studies confirm that the Chi-le language shares historical and structural ties with other Turkic languages such as Ding-ling, Gao-che, and Uyghur. Thus, the Chi-le Song can be considered one of the oldest anonymous examples of Turkic folk poetry, reflecting the stylistic and linguistic elements of the Turkic oral tradition.

Despite consisting of only a single quatrain, the Chi-le Song is rich in both literary aesthetic and historical significance. It portrays a pastoral scene stretching across the Chi-le plain and the foothills of the Yin Mountains. The metaphor comparing the sky to a felt yurt, and the imagery of herds of sheep and cattle appearing as the wind sways the grass, symbolize the cosmological worldview of the Turks and the peaceful order of a nomadic life in harmony with nature. These features make the poem not only an artistic narrative but also a reflection of the meanings that early Turks attributed to nature, the sky, and animals—therefore containing valuable clues about the mythology of the period.

Formally, while the poem is included in the Yue-fu poetry tradition, it diverges from conventional Yue-fu structures. Notably, a commentary accompanying the poem indicates that its original version was composed in a syllabic meter and was performed with a melody. This suggests that the Chi-le Song may represent one of the earliest indirect written attestations of syllabic prosody in Turkic literature.

Still well-known among the Chinese population today and reinterpreted in various forms, the Chi-le Song has become part of China's national literary consciousness. However, its original cultural context—namely the oral tradition of Turkic peoples and their contributions—has largely faded from view. This study aims not only to analyze

the poem from philological and historical perspectives but also to re-situate it within the framework of Turkic literature, emphasizing its place within the heritage of Turkic folk poetry.

In conclusion, the Chi-le Song is more than a folk poem performed during a historical event—it is a powerful cultural artifact that reveals the Proto-Turkic worldview, way of life, and literary legacy. Through this poem, it becomes evident that Turkic folk literature extends much deeper into the past than previously acknowledged, and that oral tradition, pastoral themes, and communal identity were central to the early Turkic experience.

Kaynakça

- Aer, D. F. (2004). Zài-tán 'Chì-lēi Gē' hé Hú-lù Jīn Wú-guān. *Nèi-méng-gǔ Dà-xué Xué-bào Rén-wén Shè-kē Bǎn*, 36(1), 60-66.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi Cilt I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi: Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baykuzu, T. D. (2024). *Asya Hun İmparatorluğu*. Ankara: Bilge Kültür Sanat.
- Bei Qi-shu, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=933417>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Bei-shi, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=21033&remap=gb>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Birrell, A. (2019). *Popular Songs and Ballads of Han China*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Cao, S. Q. (2017). Research on the Literature of National Minorities Under Three Discourse Hegemonies. *Comparative Literature: East & West*, 1(2), 145-156.
- Chen, Y. R. (2023). Mǐn-zú Gē-qǔ 'Chì-lēi Gē' Yǎn-chàng Jì-qiǎo Tàn-jiù. *Yì-shù Shè-jì*, (2), 12-14.
- Çoban, R. V. (2025). Antik Çin Kaynaklarına Göre Xiong-nu Öncesi Dönem'de Bozkırlarda Kurt Kültü. *Milli Folklor*, 19(145), 104-113.
- Çoban, R. V. (2023). *Türk Mitolojisinde Kurt Kültünün Kökleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi. Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Eberhard, W. (1941). *Çin'in Şimal Komşuları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1975). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erkoç, H. İ. (2021). İlk Tabgaç İmparatoru Tuoba Gui ve Tegrekler (Gaoche). M. Dünder ve G. Kirilen (Ed.), *APAM Çin Araştırmaları I* (s. 309-329). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Golden, P. B. (2006). Some Thoughts on the Origins of the Turks and the Shaping of the Turkic Peoples. V. H. Mair (Ed.), *Contact and Exchange in the Ancient World* (pp. 136-157). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Han-shu, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://www.ctext.org/han-shu>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- İlhan, M. E. (2017). Sözdən Yazıya, Yinelemeden Hatırlamaya, Ritüelden Estetiğe Devam Eden Anlatı. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 385-394.
- Jiang, Y. L. (1990). *Zhōng-guó Mǐn-zú Shǐ I*. Běi-jīng: Zhōng-guó Dà Bǎi-kē Quán-shū Chū-bǎn Shè.

- Kim, H. J. (2013). *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirilen, G. (2015). *Göktürklerden Önce Türkler*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Liu, M. Ts. (2019). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Loewe, M. (1993). *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*. Oakland: Society for the Study of Early China. The Society for the Study of Early China and the Institute of East Asian Studies, University of California.
- Lun-shi San-shi Shou, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=434344&remap=gb>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Lü, S. M. (1934). *Zhōng-guó Mǐn-zú Shǐ*. Běi-jīng: Dōng-fāng Chū-bǎn Shè.
- Maenchen-Helfen, O. (1939). The Ting-ling. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 4(1), 77-86.
- Onat, A., Orsoy, S. & Ercilasun, K. (2020). *Han Hanedanlığı Tarihi, Hsiung-nu (Hun) Monografisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (1938). *Hunlar*. İstanbul: Burhaneddin Yayınları.
- Otkan, P. (2018). *Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) göre Hunlar*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut: Dresden Nüshası, Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Shi-ji, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://www.ctext.org/shiji>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Saussy, H. (2022). *The Making of Barbarians Chinese Literature and Multilingual Asia*. Princeton&Oxford: Princeton University Press.
- Shi-sou, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=428429&remap=gb#p12>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Şirin User, H. (2007). Eski Türk Çağında Hayvan Tözlerinden Devlet Sembollerine. *Bellekten*, 71(262), 843-856.
- Tang-shu, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi: <https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=456206>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Taşagıl, A. (2020a). *Bozkırların İlk İmparatorluğu Hunlar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Taşagıl, A. (2020b). *Eski Türk Boyları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taşagıl, A. (2022). *İlk Türkler*. İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- The Chinese University of Hong Kong (CUHK) (2014). *Han-yu Duo-gong-neng Zi-ku, Multi-function Chinese Character Database Project*. Erişim Adresi: <https://humanum.arts.cuhk.edu.hk/Lexis/lexi-mf>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Wang, S. E. (1996). 'Chì-lěi Gē' Kǎo-biàn. *Luò-yáng Dà-xué Xué-bào*, 11(1), 66-70.
- Wang, S. E. (1997). 'Chì-lěi Gē' fēi Xiān-bēi Mǐn-gē. *Rén-wén Zā-zhì*, (1), 63-66.

- Wei-shu, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi:
<https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=801592>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Xin Tang-shu, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi:
<https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=182378>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Yao, R. (2015). Cóng Shī-gē yǔ Yīn-yuè de Guān-xì lùn Liǎng-hàn Yuè-fǔ Shī. *Hàn-xué Yán-jiū Xué-kān*, 6(1), 1–12.
- Yue-fu Shi-ji. Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi:
<https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=364887>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Zhou-shu, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi:
<https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=296348>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Zi-zhi Tong-jian, Chinese Text Project Archive. Erişim Adresi:
<https://www.ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=593436>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.

Ek

樂府廣題曰北齊神武攻周玉壁士卒死
 者十四五神武恚憤疾發周王下令曰高
 歡鼠子親犯玉壁劔弩一發元凶自斃神
 武聞之勉坐以安士衆悉引諸貴使斛律
 金唱敕勒神武自和之其歌本鮮卑語易
 為齊言故其句長短不齊
 敕勒川陰山下天似穹廬籠蓋四野天蒼蒼野茫茫風
 吹草低見牛羊

樂府詩集
十一

Yue-fu Shi-ji (樂府詩集), 86/62-63

Chi-le Türküsü'nün ve Bilgi Notunun Yer Aldığı Folyo

Çoban, R. V. (2026). Proto-Türklerden Kalan Bir Halk Şiiri: Chi-le Türküsü. *Selçuk Türkiyat*, (67): 155-178.

Doi: 10.21563/sutad.1725812